

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قال مولانا أبو الحسن علي بن موسى الرضا عليه السلام:
«فمن ذا الذي يبلغ معرفة الإمام أو يملكه
اختياره؟! هيئات هيئات، ضلّت العقول وتاهت
الخلوم و حارت الأبواب و حسأت العيون و
تصاعرت العظماء و تحيرت الحكماء و تقاصرت
الحلماء و حصرت الخطباء...»

«پس کیست که به شناخت مقام امام دست یابد، و در نتیجه امکان انتخاب او برایش مقدور باشد؟ هرگز، هرگز! در وصف شأنی از شئون او و فضیلتی از فضایلش، عقل‌ها آواره گشته‌اند، و خرده‌ها سرگردان، و صاحبان اندیشه‌های ناب سرگشته، و چشم‌های دل‌ناتوان، و بزرگان حقیر، و حکیمان متحیر، و خردمندان فرومانده، و سخنوران درمانده‌اند...»

(الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۱، ص: ۱۹۹)

جلد چہارم
برائے قرآنی (۱)

دلایلیہ

از منظر تفسیر و نقل

محمد تقی فیاض بخش ❁ فرید محسنی

سرشناسه: فیاض بخش، محمدتقی، ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پدیدآور: ولایت و امامت از منظر عقل و نقل /
محمدتقی فیاض بخش، فرید محسنی.
مشخصات نشر: تهران: فیض فرزانه، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۶ ج.
شابک:

دوره: ۸-۱-۹۵۹۹۵-۶۲۲-۹۷۸

ج. ۱: ۱-۹۵۹۹۵-۶۲۲-۹۷۸

ج. ۲: ۵-۹۵۹۹۵-۶۲۲-۹۷۸

ج. ۳: ۳-۹۵۹۹۵-۶۲۲-۹۷۸

ج. ۴: ۶-۹۵۹۲۱-۶۲۲-۹۷۸

ج. ۵: ۳-۹۵۹۲۱-۶۲۲-۹۷۸

ج. ۶: ۲-۹۵۹۲۱-۶۲۲-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتاب حاضر با همین عنوان در شش جلد توسط
انتشارات فردا در سال ۱۳۹۷ فیبا دریافت کرده است.
یادداشت: کتابنامه.
مندرجات:

۱. ج. براهین عقلی.

۲. ج. براهین اجتماعی.

۳. ج. براهین فلسفی و عرفانی.

۴. ج. براهین قرآنی ۱.

۵. ج. براهین قرآنی ۲.

۶. ج. براهین قرآنی ۳.

موضوع: ولایت

موضوع: Sainthood*

موضوع: امامت

موضوع: Imamate

موضوع: ولایت -- جنبه های قرآنی

موضوع: Sainthood -- Qur'anic teaching*

موضوع: امامت -- جنبه های قرآنی

موضوع: Imamate -- Qur'anic teaching

شناسه افزوده: محسنی، فرید، ۱۳۴۴ -

شناسه افزوده: موسسه فرهنگی هنری جلوه نور علوی ﷺ

رده بندی کنگره: BPT۲۳۳/۸

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۷۳۲۵۷۳

مؤسسه فرهنگی هنری جلوه نور علوی ﷺ

تلفن: ۰۹۰۳۳۹۸۷۹۹۰، (۰۲۱) ۳۳۹۸۷۹۹۰

سایت: www.jelveh.org

عنوان کتاب: ولایت و امامت از منظر عقل و نقل

(جلد چهارم: براهین قرآنی؛ بخش اول)

مؤلفان: محمدتقی فیاض بخش، فرید محسنی

ویراستاری: محمدعلی فیاض بخش

بازبینی منابع: سعید خیابانی

ناشر: انتشارات فیض فرزانه

ناشر همکار: انتشارات واژه پرداز اندیشه

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

مرکز پخش: ۰۹۱۲۷۹۷۴۷۵۰

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۹۲۱-۰-۶

شابک دوره: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۹۹۵-۱-۸

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به

مؤسسه جلوه نور علوی ﷺ است.

براهین شش جلد در یک نگاه

جلد اول - براہین کلامی

مقدمه

کلیاتی دربارهٔ امامت عامه

برهان اول ♦ امام؛ لطف الہی

برهان دوم ♦ امام؛ مبین دین

برهان سوم ♦ امام؛ مظهر ولایت

جلد دوم - براہین اجتماعی

برهان چهارم ♦ امام؛ حاکم الہی

برهان پنجم ♦ امام؛ امین الہی

برهان ششم ♦ امام؛ راہنمای عقول

برهان ہفتم ♦ امام؛ ہادی بہ عالم ملکوت

برهان ہشتم ♦ امام؛ ہادی بہ مقام مخلصین

جلد سوم - براہین فلسفی و عرفانی

برهان نهم ♦ امام؛ پاسخ بہ سعادت طلبی انسان

برهان دہم ♦ امام؛ واسطہ فیض الہی

برهان یازدہم ♦ امام؛ غایت از آفرینش

برهان دوازدهم ♦ امام؛ اشرف نوع انسانی

جلد چهارم - براہین قرآنی (۱)

مقدمه

برهان اول ♦ آیہ ولایت

برهان دوم ♦ آیہ امامت

برهان سوم ♦ آیہ خلافت

برهان چهارم ♦ آیہ تبلیغ

برهان پنجم ♦ آیہ اولی الامر

برهان ششم ♦ آیات ہدایت

برهان ہفتم ♦ آیہ اکمال

برهان ہشتم ♦ آیہ نور

برهان نهم ♦ سورہ قدر

برهان دہم ♦ آیہ صراط المستقیم

برهان یازدہم ♦ آیہ شفاعت

برهان دوازدهم ♦ آیہ شہادت

جلد پنجم - براہین قرآنی (۲)

برهان سیزدہم ♦ آیہ اجتباء

برهان چہاردهم ♦ آیہ رؤیت اعمال

برهان پانزدہم ♦ آیہ جبل اللہ

برهان شانزدهم ♦ آیه سلام
برهان هفدهم ♦ آیه علم الكتاب
برهان هجدهم ♦ آیه تأویل
برهان نوزدهم ♦ آیه تعلیم کتاب و حکمت
برهان بیستم ♦ آیه وارثان کتاب
برهان بیست و یکم ♦ آیه حفظ امانت
برهان بیست و دوم ♦ آیه رد الامور
برهان بیست و سوم ♦ آیه نعیم
برهان بیست و چهارم ♦ آیه مودت
برهان بیست و پنجم ♦ آیه مباهله
برهان بیست و ششم ♦ آیه بینه
برهان بیست و هفتم ♦ آیه تطهیر
برهان بیست و هشتم ♦ آیه تزکیه

جلد ششم - براهین قرآنی (۳)

برهان سی و یکم ♦ آیه صلۀ رحم
برهان سی و دویم ♦ آیه استقامت
برهان سی و ششم ♦ آیه اقامۀ وجه
برهان سی و هفتم ♦ آیه تکریم والدین
برهان سی و هشتم ♦ آیه بصیرت
برهان سی و نهم ♦ آیه سفیران الهی
برهان چهلم ♦ آیه نفر
سخن آخر

فهرست اجمالی جلد چهارم

۱۳

مقدمه

برهان اول - آیه ولایت

۴۱

خلاصه بیان

۴۳

فصل اول - توضیح واژه‌ها، نکات ادبی و شأن نزول آیه

۴۹

فصل دوم - بیان استدلال

۶۱

فصل سوم - پاسخ به برخی شبهات

۶۹

فصل چهارم - مبانی روایی برهان

۷۵

فصل پنجم - نکات تکمیلی

۷۹

جمع بندی و نتیجه‌گیری

برهان دوم - آیه امامت

۸۳

خلاصه بیان

۸۵

فصل اول - توضیح واژه‌ها و نکات ادبی

۹۳

فصل دوم - بیان استدلال

۱۰۹

فصل سوم - مبانی روایی برهان

۱۱۷

جمع بندی و نتیجه‌گیری

برهان سوم - آیه خلافت

۱۲۱

خلاصه بیان

۱۲۳

فصل اول - توضیح واژه‌ها و نکات ادبی

۱۲۷ فصل دوم- بیان استدلال

۱۳۵ فصل سوم- مبانی روایی برهان

۱۳۷ فصل چهارم- نکات تکمیلی

۱۴۹ جمع بندی و نتیجه گیری

برهان چهارم- آیه تبلیغ

۱۵۳ خلاصه بیان

۱۵۵ فصل اول- توضیح واژه ها، نکات ادبی و شان نزول آیه

۱۶۱ فصل دوم- بیان استدلال

۱۷۷ فصل سوم- مبانی روایی برهان

۱۹۵ جمع بندی و نتیجه گیری

برهان پنجم- آیه اولی الامر

۱۹۹ خلاصه بیان

۲۰۱ فصل اول- توضیح واژه ها و نکات ادبی

۲۰۷ فصل دوم- بیان استدلال

۲۲۱ فصل سوم- پاسخ به شبهات

۲۲۵ فصل چهارم- مبانی روایی برهان

۲۳۳ جمع بندی و نتیجه گیری

برهان ششم- آیات هدایت

۲۳۷ خلاصه بیان

۲۳۹ فصل اول- توضیح واژه ها و نکات ادبی

۲۴۷ فصل دوم- بیان استدلال

۲۷۹ فصل سوم- مبانی روایی برهان

۲۸۷ فصل چهارم- نکات تکمیلی

برهان هفتم- آیه اکمال

۳۰۱ خلاصه بیان

۳۰۳ فصل اول- توضیح واژه ها، نکات ادبی و شأن نزول آیه

۳۰۹ فصل دوم- بیان استدلال

۳۴۵ جمع بندی و نتیجه گیری

۳۴۷ فصل سوم- مبانی روایی برهان

۳۵۷ فصل چهارم- نکات تکمیلی

برهان هشتم - آیه نور

۳۶۳	خلاصه بیان
۳۶۵	فصل اول - توضیح واژه‌ها و نکات ادبی
۳۷۹	فصل دوم - بیان استدلال
۴۱۷	فصل سوم - مبانی روایی برهان
۴۴۷	فصل چهارم - نکات تکمیلی
۴۵۳	جمع بندی و نتیجه‌گیری

برهان نهم - سوره قدر

۴۶۱	خلاصه بیان
۴۶۳	فصل اول - توضیح واژه‌ها
۴۶۹	فصل دوم - بیان استدلال
۴۸۱	جمع بندی و نتیجه‌گیری
۴۸۳	فصل سوم - مبانی روایی برهان
۴۹۳	فصل چهارم - نکات تکمیلی

برهان دهم - آیه صراط المستقیم

۴۹۹	خلاصه بیان
۵۰۱	فصل اول - توضیح واژه‌ها و نکات ادبی
۵۱۱	فصل دوم - بیان استدلال
۵۲۷	فصل سوم - مبانی روایی برهان
۵۳۱	فصل چهارم - نکات تکمیلی
۵۶۱	نتیجه‌گیری و جمع بندی

برهان یازدهم - آیه شفاعت

۵۶۵	خلاصه بیان
۵۶۷	فصل اول - توضیح واژه‌ها و نکات ادبی
۵۷۱	فصل دوم - بیان استدلال
۵۹۵	جمع بندی و نتیجه‌گیری
۵۹۷	فصل سوم - مبانی روایی برهان
۶۰۳	فصل چهارم - نکات تکمیلی

برهان دوازدهم: آیه شهادت

۶۰۷	خلاصه بیان
۶۰۹	فصل اول - توضیح واژه‌ها و نکات ادبی

۶۲۳

فصل دوم- بیان استدلال

۶۴۵

جمع بندی و نتیجه گیری

۶۴۷

فصل سوم- بحث روایی

فهرست ها

۶۵۲

فهرست تفصیلی

۶۶۷

فهرست منابع

آنچه دربراهین عقلی این موسوعه پیرامون اثبات ولایت و امامت عامه بیان گردید، برگرفته از قرآن و روایات صادره از مقام عصمت بود. در این مجموعه، موضوع «ولایت» و «امامت» در قرآن مورد بحث قرار می‌گیرد. برای روشن شدن شیوه و روش تدوین این بخش از مطالب، قبل از بیان براهین قرآنی، لازم است تا ابتدا جایگاه قرآن و مسئله ولایت در اسلام از جهات مختلف به اختصار مورد بررسی قرار گیرد.

قرآن در اسلام

قرآن والاترین معجزه پیامبرگرمی اسلام ﷺ است؛ کتاب قیمی که در تبیین معارف الهی، نه تنها پروردگاران معلقات سبعة و صاحبان شعر و ادب تازی را در بلاغت و شیوایی بیان مبهوت خود نمود، بلکه هیچ کس نتوانست در عمق و محتوا، در طول پانزده قرن نورافشانی بر عقول و قلوب بشریت و قیومت بر افکار و ادیان و مذاهب گوناگون توحیدی و غیره، با آن حتی در یک سوره کوتاه هم‌وردی کند و در تحدی با کتاب الهی، سخنی به عمق و زیبایی و متانت قرآن بر زبان جاری نماید!

۱- ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲۴﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَأْزَنُوا النَّارَ الَّتِي وُفِّدَها النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿۲۳﴾ (البقرة، ۲۳ و ۲۴).

امام هشتم علیه السلام در بیان نورانی خود، به شکلی اجمالی اما گویا، قرآن را چنین توصیف می فرمایند:

«قرآن، ریسمان محکم خدا و دستگیره ای استوار و راه برتر پروردگار است؛ همگان را به بهشت هدایت می کند و از آتش دوزخ می رهااند؛ با گذر روزگاران، کهنه نمی شود و بر اثر تکرار بر زبان ها، بی رونق و ملال آور نمی گردد؛ زیرا قرآن، برای زمانی خاص قرارداد شده؛ بلکه راهنما و برهان و حجّتی برای همه مردمان در نظر گرفته شده است. باطل، از پیش و پس، به قرآن راه نمی یابد؛ نازل شده از سوی خداوند حکیم و ستوده شده است.»^۱

قرآن در بیان رسول خدا صلی الله علیه و آله، سفره گسترده و خوان کرم الهی برای میهمانان پروردگار در دنیا است.^۲ در این تعبیر، صاحب خانه مولای کریمی است که رعایای خود را به ضیافت خاص فرا خوانده است و علاقه مند است که همگان دعوت او را لبیک گویند؛ او اکرم الاکرمینی است که به میزان کرم خود، سفره ای رنگین با غذاهای متنوع و متناسب با ذائقه های گوناگون مدعوین گسترده است؛ تا هر کس با هر سلیقه و ذائقه ای که دارد، بهره خود را از خوان کرم مولی بردارد. خالق عالم، با تنزیل قرآن سفره ای به پهنای تاریخ بشریت و با میهمانانی به عدد مؤمنان درگاهش گسترده است؛ تا انسان ها از هر طبقه و با هر میزان استعداد و قدرت درک و معرفت، بتوانند از چنین خانی به نحو شایسته متنعم گردند.

امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام نقل فرموده اند که روزی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله طی خطبه ای فرمودند:

۱- «هُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينِ وَعُرْوَةُ الْوُثْقَى وَطَرِيقَتُهُ الْمُنْتَلَى الْمُوْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمُنْجِي مِنَ النَّارِ: لَا يَخْلُقُ عَلَى الْأَرْمَنَةِ وَلَا يَغْتُ عَلَى الْأَلْسِنَةِ: لِأَنَّهُ لَمْ يُجْعَلْ لِرَمَانٍ دُونَ زَمَانٍ بَلْ جُعِلَ دَلِيلَ الْبُرْهَانِ وَالْحُجَّةِ عَلَى كُلِّ إِنْسَانٍ؛ «لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (عیون اخبار الرضا علیه السلام ط. جهان، ۱۳۷۸ ه.ق.)، ج ۲، ص ۱۳۰.

۲- اشاره به حدیث نبوی صلی الله علیه و آله است که فرمودند: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ مَادْبَةُ اللَّهِ، فَتَعَلَّمُوا مِنْ مَادْبَتِهِ مَا اسْتَطَعْتُمْ، إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ حَبْلُ اللَّهِ، وَالنُّورُ الْمُبِينُ، وَالسِّقَاءُ النَّافِعُ، عِصْمَةٌ لِمَنْ تَمَسَّكَ بِهِ، وَجَاهَةٌ لِمَنْ اتَّبَعَهُ، لَا يَزِيغُ فَيُسْتَعْتَبَ، وَلَا يَعْوجُّ فَيَقْوَمَ، وَلَا تَنْقُضِي عِمَائِبُهُ، وَلَا يَخْلُقُ عَنْ كَثْرَةِ الرَّيِّ. قَائِلُوهُ، فَإِنَّ اللَّهَ يَأْجُرْكُمْ عَلَى تِلَاوَتِهِ بِكُلِّ حَرْفٍ عَشْرَ حَسَنَاتٍ» (جامع الأخبار (للشعبي) ط. مطبعة حيدرية، بی تا، ص ۱۱۴، ح ۲۰۰؛ بحار الأنوار (ط. دار احیاء التراث العربي، ۱۴۰۳ ه.ق.)، ج ۹۲، ص ۱۹، ح ۰۱۸)

«ای مردم! شما در زمان صلح و آرامش هستید و بر مرکبی روانید که شما را به سرعت به سوی سفر آخرت می برد و روز و شب شتابان، شما را به طرف سربازی دیگر پیش می راند. شاهد بوده اید که شب و روز و خورشید و ماه، هر جدیدی را که نه می کنند و هر دوری را نزدیک می گردانند و هر وعده و وعیدی را به انجام می رسانند. پس، برای مسابقه دور و دراز و بیامودن مسیر سخت و طولانی، زاد و توشه فراهم آورید.

در این هنگام، جناب مقداد بن اسود برخاست و گفت: «ای پیامبر خدا ﷺ! می فرمایی چه کنیم؟» حضرتش فرمودند: «دنیا، سرای بلا و ابتلا و به سر آمدن و نیست شدن است. پس، هرگاه روزگار و فتنه های زمانه همچون پاره های شب تار بر شما هجوم آورد و حق از باطل بر شما مشتبه گشت، به قرآن روی آورید؛ که آن، شفییعی است که شفاعتش پذیرفته است و شاکمی و خصمی است که شکایتش قبول می شود. هر که آن را در زندگی فراروی خود قرار دهد، او را به سوی بهشت هدایت می کند و هر که پشت سرش اندازد، او را به دوزخ می کشاند.»

حضرت در ادامه فرمودند:

«قرآن، راهنمایی است که راه را به خوبی نشان می دهد؛ کتاب تفصیل و روشنگری و تحصیل حقایق و جداکننده حق از باطل است و شوخی بردار نیست. قرآن ظاهری دارد و باطنی؛ ظاهرش حکم و فرامین الهی و باطنش علم خداوند متعال است. ظاهر آن، محکم و استوار و باطنش بس عمیق است. قرآن دارای حدودی ژرف است و ژرفایش نیز اعماقی دارد. شگفتی هایش بی شمار و عجایب و غرایبش کهنه و تمام شدنی نیست. چراغ های هدایت و پرتوگاه های حکمت، در قرآن اند. او راهنمایی به سوی معرفت و شناخت برای کسی است که عدل و انصاف در فهم معارف داشته باشد.»

۱- «... فَإِذَا التَّبَسَّتْ عَلَيْكُمْ الْأُمُورُ كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، فَعَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ... هُوَ الدَّلِيلُ يُدُلُّ عَلَى السَّبِيلِ وَهُوَ كِتَابٌ تَفْصِيلٌ وَبَيَانٌ وَتَحْصِيلٌ؛ هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ؛ وَ لَهُ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ؛ فَظَاهِرُهُ حُكْمُ اللَّهِ وَبَاطِنُهُ عِلْمُ اللَّهِ تَعَالَى؛ فَظَاهِرُهُ وَبَيَانٌ وَبَطْنُهُ عَمِيقٌ؛ لَهُ نُحُومٌ وَعَلَى نُحُومِهِ نُحُومٌ؛ لَا تُحْصَى عَجَائِبُهُ وَلَا تُبْلَى غَرَائِبُهُ؛ فِيهِ مَصَابِيحُ الْهُدَى وَمَنَارُ الْحِكْمَةِ وَدَلِيلٌ عَلَى الْمَعْرِفَةِ لِمَنْ عَرَفَ التَّصَفَةَ.» (النوادر للراوندي) (ط. دار الكتاب، بی تا)، ص ۱۴۳، ح ۱۹۷.

قرآن؛ مهیمن بر سایر کتب آسمانی

خداوند ذات انسان را بی نهایت خواه و طالب کمال قرار داده است و به همین دلیل است که سیرکمالی بشر در همه امور زندگی توقف بردار نیست و هر روز طالب مطلبی نو و کشفی جدید است. طبعاً قوانینی می تواند چنین بشری را اداره کند که در عالی ترین مرتبه بالندگی باشد و هرگز به مرور زمان کهنه نشود. همیشه پاسخگوی نیازهای بشر در هر مرتبه از تمدن و کمال مادی و معنوی باشد. بر همین اساس است که در طول تاریخ، هریک از انبیاء الهی علیهم السلام، به تناسب رشد و فهم امت خود، به آنان تعالیمی را عرضه می کردند. بدیهی است که خاتم انبیاء الهی صلی الله علیه و آله که وظیفه هدایت بشریت تا قیام قیامت را بر عهده دارند، باید خود در عالی ترین مرتبه کمال انسانی و اشرف خلائق باشد و ثانیاً، دین و کتاب آسمانی ایشان نیز اکمل و اشرف کتب انبیاء سلف علیهم السلام باشد. در نتیجه، با بعثت آن حضرت صلی الله علیه و آله، سایر ادیان و کتب آسمانی قبل منسوخ و همه امت ها باید سر تعظیم و اطاعت در برابر فرامین قرآن و رسول خاتم صلی الله علیه و آله فرود آورند و لذا تدین به سایر ادیان - ولو الهی باشد - مقبول درگاه خداوند نخواهد بود.

﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾^۱

اسلام، برترین دین^۲ و ناسخ سایر ادیان و قرآن، مهیمن بر سایر کتب آسمانی^۳ و رسول خدا صلی الله علیه و آله، اشرف انبیاء الهی^۴ و اوصیاء حضرتش علیهم السلام، نه تنها برتر از سایر اوصیاء، بلکه برتر از همه انبیاء سلف علیهم السلام هستند.

۱- آل عمران، ۸۵.

۲- «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: الْإِسْلَامُ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ» (من لا يحضره الفقيه (ط. جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ هـ.ق.))، ج ۴، ص ۳۳۴

۳- سیراین بیان در سوره بینه به صورت زیبایی بیان شده است؛ چنان که می فرماید: «لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُتَّفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿۱﴾ رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً ﴿۲﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَدِيمَةٌ ﴿۳﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ﴿۴﴾ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءً وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿۵﴾» (البینه، ۱-۵).

۴- «عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ مُحَمَّدًا صلی الله علیه و آله كَانَ أَمِينِ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ؛ فَلَمَّا قَبَضَهُ اللَّهُ كُنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ علیهم السلام وَرَثَتَهُ؛ فَتَحْنُ أُمَّةَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ؛ عِنْدَنَا عِلْمُ الْمَنَائِمِ وَالْبَلَايَا وَأَنْسَابُ الْعَرَبِ وَفَضْلُ الْخَطَابِ وَمَوْلِدُ الْإِسْلَامِ؛

مراتب نزول قرآن

خداوند در معرفی قرآن، آن را حبل الهی بیان می‌دارد که یک سوی آن در اعلیٰ مراتب عوالم ملکوت و در مقامی بلند مرتبه و محکم و ریشه دار است. قرآن از لوح محفوظ و امّ‌الکتاب، مدارج عالم را یک به یک طی کرد تا در اسفل سافلین و عالم ناسوت، به صورت نوشتاری و به زبان عربی بر انسان‌ها عرضه شد؛ تا با تدبّر و تعقل در این معجزه الهی، مراتب معرفت خود را بالا ببرند و از ظاهر به بواطن قرآن و از سطح به اعماق و از نم به یم، در مراتب طولی آن سیر نمایند.

﴿حَمَّ ۱﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿۲﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۳﴾ وَاِنَّهُ فِيْ اَمْرِ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيْمٌ ﴿۴﴾

هرچند در این میدان مسابقه، تنها مطهّرين به طهارت الهی هستند که به حقیقت قرآن و کتاب مکنون راه دارند، اما انسان‌های مؤمن، به تناسب علم و معرفت و طهارت خود، می‌توانند در دامن ولایت، با مراتبی از اعماق قرآن آشنا شوند.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا... وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمِكُمُ اللَّهُ﴾^۲

بنا به فرموده رسول اکرم ﷺ، روشنی دل‌ها در پرتو نور قرآن حاصل می‌شود:

﴿جِلَاءَ هَذِهِ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللَّهِ وَتِلَاوَةُ الْقُرْآنِ﴾^۳

امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام در این باره فرمودند:

«قرآن پیام‌زید، چون نیکوترین سخن است و در آن اندیشه کنید، زیرا بهار دل‌هاست و از نورش درمان بجویید، که درمان سینه‌هاست.»^۴

قَالَ: ﴿شَرَعَ لَكُمْ﴾ يَا آلَ مُحَمَّدٍ عليه السلام ﴿مِنَ الدِّينِ مَا وَصَى بِهِ... إِبراهيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى﴾ فَقَدْ عَلَّمَنَا وَبَلَّغَنَا مَا عَلَّمَنَا وَاسْتَوَدَعْنَا عِلْمَهُ وَنَحْنُ وَرَثَةُ أَوْلَى الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ عليه السلام «(بصائر الدرجات في فضائل آل محمد عليه السلام)

(ط. مکتبه آیه الله المرعشي النجفي، ۱۴۰۴ هـ.ق.)، ج. ۱، ص ۱۱۹)

۱- الزخرف، ۱-۴.

۲- البقرة، ۲۸۲.

۳- مجموعه وزام (ط. بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹ هـ.ش.)، ج. ۲، ص ۱۲۲، الجزء الثاني.

۴- ﴿تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَحْسَنُ الْحَدِيثِ، وَتَفَقَّهُوْهُ فِيهِ فَإِنَّهُ رَبِيعُ الْقُلُوبِ، وَاسْتَشْفَوْا بِنُورِهِ فَإِنَّهُ شِفَاءُ الصُّدُورِ﴾ (نهج البلاغه (للصّحبي صالح) (ط. هجرت، ۱۴۱۴ هـ.ق.)، الخطبة ۱۱۰؛ تحف العقول (ط. جامعه مدرّسين،

قرآن؛ جلوه توحید و اسماء الہی

عمده آیات قرآن، از جهات گوناگون، بیانگر توحید در مقام ذات و صفات و اسمای الہی است؛ چنان کہ برخی آیات بہ بداهت توحید در عالم اشارہ می نمایند و می فرماید:

﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾^۱

در برخی دیگر، بہ بہترین راہ شناخت پروردگار و اذعان بہ شہادت الہی اشارہ می شود:

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾^۲

این آیات سپس توحید را در نظر و عمل بہ ہمہ امور زندگی سرایت می دهد و بہ طریق انبیاء الہی ﷺ و خصوصاً رسول اکرم ﷺ، بہ عنوان اسوہ دین مداران اشارہ می نمایند و می فرماید:

﴿قُلْ إِنِّي هَدَيْتَنِي رَبِّيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِثْلَ آبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۳۱﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۳۲﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾^۳

در کلمات اهل بیت ﷺ تصریحاً و تلویحاً اشارات فراوانی بہ این مسئلہ شدہ است؛ چنان کہ بہ فرمودہ آن حضرات، برخی سورہ و یا آیات قرآن واجد

۱-۱۴۰۴ھ (ق)، ص ۱۵؛ عیون الحکم و المواعظ (للیثی) (ط. دارالحدیث، ۱۳۷۶ھ ش)، ص ۲۰۲، ح ۴۰۹۹؛

بحار الأنوار، ج ۲، ص ۳۶، ح ۴۵.

۱- الأنعام، ۱۰۲.

۲- آل عمران، ۱۸.

۳- الأنعام، ۱۶۱-۱۶۳.

۴- «قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ﷺ: اسْمُ اللَّهِ الْأَعْظَمُ مُقْتَطَعٌ فِي أَمْرِ الْكِتَابِ.» (ثواب الأعمال و عقاب الأعمال (ط. دار

الشریف الرضی للنشر، ۱۴۰۶ھ ق)، ص ۱۰۴.

اسم اعظم الهی است.^۱ اگر قرآن «تبیان کل شیء» است و عالم نیز سراسر جلوه اسماء الهی است، بنابراین قرآن حاوی همه اسماء الهی و جلوه توحید برای انسان ها است.

امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام در این باره می فرماید:

«فَبَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَقِّ لِيُخْرِجَ عِبَادَهُ مِنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ إِلَى عِبَادَتِهِ وَ مِنْ طَاعَةِ الشَّيْطَانِ إِلَى طَاعَتِهِ، يَقْرَأَن قَدْ بَيَّنَّهُ وَأَحْكَمَهُ لِيَعْلَمَ الْعِبَادُ رَبَّهُمْ إِذْ جَهَلُوهُ وَيُحِقُّرُوا بِهِ بَعْدَ إِذْ جَحَدُوهُ وَلِيُبَيِّنُوهُ بَعْدَ إِذْ أَنْكَرُوهُ؛ فَتَجَلَّى لَهُمْ سُبْحَانَهُ فِي كِتَابِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونُوا رَأَوْهُ بِمَا أَرَاهُمْ مِنْ قُدْرَتِهِ»^۲

همچنین در دعای شب های اعیای ماه مبارک رمضان می خوانیم:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِكِتَابِكَ الْمُنَزَّلِ وَمَا فِيهِ وَفِيهِ اسْمُكَ الْأَعْظَمُ الْأَكْبَرُ وَأَسْمَاؤُكَ الْحُسْنَى...»^۳

مضافاً بر آنکه خداوند هدف از خلقت انسان را عبادت خود تا رسیدن به عالی ترین مراتب یقین بیان می دارد و با توجه به آنکه عبادت فرع بر معرفت به معبود است، بنابراین، تعالیم قرآن بر محور تبیین توحید و اسماء الهی و هدایت انسان در ارتقاء معرفت به این امور و لوازم آن است. حاصل آنکه، در جهان بینی توحیدی، قرآن جلوه توحید است و رنگ خدایی، حاکم بر همه رنگ های زندگی مؤمن در ابعاد گوناگون است.

«قُولُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۳۱﴾ فَإِنِ ءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا ءَامَنْتُمْ بِهِ

۱- «قال الإمام الرضا عليه السلام: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَقْرَبُ إِلَى اسْمِ اللَّهِ الْأَعْظَمِ مِنْ سَوَادِ الْعَيْنِ إِلَى بَيَاضِهَا.»

(تفسیر نور الثقلین (ط. اسماعیلیان، ۱۴۱۵ هـ.ق.)، ج ۱، ص ۴)

۲- نهج البلاغة (للصبي صالح)، ص ۲۰۴.

۳- الكافي (ط. الإسلامية، ۱۴۰۷ هـ.ق.)، ج ۲، ص ۶۲۹.

فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ ﴿١٧٧﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١﴾

قرآن؛ جلوه اسم اعظم و سایر اسما حسناى الهی

اسماء الهی، حقایقی عینی هستند که بنا بر مرتبه صدور خود از ذات باری متعال، همه عالم را در بر گرفته اند و به بیان امیرالمؤمنین علیه السلام در دعای کمیل، عالم ملک و ملکوت، سراسر اسماى الهی است. به این ترتیب، اسماى الهی به عدد عوالم، ذومراتب اند و اشرف و اعظم آن ها، اسم اعظم الهی است که در اقرب مراتب به ذات باری قرارداد و مستقیماً تحت تدبیر پروردگار است و سایر اسماى، بنا بر مرتبه ای که دارند، باذن خداوند، تحت ولایت اسم اعظم قرار دارند. با توجه به آنکه قرآن حاوی همه اسماى الهی است، بنابراین هر مرتبه از قرآن حاوی حقیقت همه اسماى الهی، از اسم اعظم گرفته تا اسماى کلیه و جزئیه است و در هر عالم، به صورتی متناسب با همان مرتبه ظاهر می گردد. بر این اساس، قرآن در عالم دنیا به صورت اسماى لفظی و مکتوب در سور مختلف و به زبان عربی ظاهر گردیده؛ تا انسان ها با بهره گیری از آیات آن و تحت تربیت و تعلیم صاحبان قرآن - یعنی رسول خدا صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام - نفوس خود را تطهیر و تربیت نمایند و به اندازه ظرفیت خود، به حقیقت قرآن و اسماى الهی راه یابند. خداوند قرآن را بیانگر همه امور بیان می کند و می فرماید:

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾^۳

بدیهی است که اگر مراد از تبیان همه امور، بهره مندی از ظاهرایات قرآن برای بشر عادی باشد، تنها در مسائل مربوط به هدایت به فلاح و رستگاری، قرآن تبیان همه امور زندگی است و فهم آیات بیش از این حد، در توان بشر عادی نیست؛ اما

۱- البقرة، ۱۳۶-۱۳۸.

۲- «وَبِأَسْمَائِكَ الَّتِي مَلَأْتَ أَرْكَانَ كُلِّ شَيْءٍ».

۳- النحل، ۸۹.

اگر اطلاق «تَبَيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ» همه علوم عالم را دربرگیرد - چنان که بیانات اولیاء الهی علیهم السلام نیز مشیر به این معنا است - پس می توان گفت که مراتب طولی قرآن و بطون آن، قطعاً بیانگر همه رموز عالم تکوین و تشریح است. اما باید دانست که روشنگری این مراتب قرآن، تنها در اختیار کسانی است که کتاب وحی در بیت مطهر آنان نازل شد.

امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام در این باره می فرمایند:

«الْإِنِّ فِيهِ عِلْمٌ مَا يَأْتِي وَالْحَدِيثُ عَنِ الْمَاضِي وَدَوَاءٌ دَائِكُمْ وَنَظْمٌ مَا بَيْنَكُمْ.»^۱

امام صادق علیه السلام نیز می فرمایند:

«فِيهِ خَبْرُكُمْ وَخَبْرُ مَنْ قَبْلَكُمْ وَخَبْرُ مَنْ بَعْدَكُمْ وَخَبْرُ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَ لَوْ آتَاكُمْ مَنْ يُخْبِرُكُمْ عَنْ ذَلِكَ لَتَعَجَبْتُمْ.»^۲

قرآن؛ مبین توحید در نظام تکوین

در جهان بینی قرآنی، خداوند در اعتقادات، ابده بديهيات است و در عمل، اقرب حقایق به انسان. قرآن در مقام تمثیل، مسئله قرب پروردگار به انسان را گاه با صمیمی ترین نزدیکان انسان بیان می دارد و می فرماید: «اگر شما در سختی ها به نزدیک ترین ارحام و دوستان خود پناه می برید، بدانید که خداوند از همه کس به انسان نزدیک تر و مهربان تر است.»^۳ تا به آنجا که او در مقام تمثیل می فرماید:

«وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلَهُ مَا تُوَسَّوَسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ

حَبْلِ الْوَرِيدِ»^۴

۱- نهج البلاغه، الخطبة ۱۵۸.

۲- الکافی، ج ۲، ص ۵۹۹، ح ۳.

۳- «وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ» (الواقعة، ۸۵).

۴- ق، ۱۶.

در بیانی دقیق تر، قرآن کریم توحید را نزدیک تر از ذات انسان به او بیان می‌دارد و می‌فرماید:

﴿اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَهِهُ تُحْشَرُونَ﴾^۱

همین قاعده در همه موجودات عالم جاری است و همه آنان با فقر ذاتی خود بیانگر غنای ذاتی خداوند و نیازمندی خود در همه جهات به پروردگار هستند. به همین دلیل است که خداوند در قرآن، اوصاف و یا افعالی را که ظاهراً از خود اشیاء برمی‌خیزد، به خود نسبت می‌دهد؛ مثلاً نزول باران و یا رشد و نمو گیاهان و یا وزش بادها و بارور شدن درختان را به خویش نسبت می‌دهد و می‌فرماید:

﴿أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۝۵۰ ثُمَّ سَقَفْنَا الْأَرْضَ سَقًّا ۝۵۱ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾^۲

او همچنین در سوره واقعه می‌فرماید:

﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ۝۵۸ ؕ أَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْمَخْلُوقُونَ ۝۵۹ ... أَفَرَأَيْتُمْ
 مَا تَحْرُثُونَ ۝۶۳ ؕ أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ۝۶۴ ... أَفَرَأَيْتُمْ الْمَاءَ الَّذِي
 تَسْرُبُونَ ۝۶۸ ؕ أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ۝۶۹ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ
 أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ۝۷۰ أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ۝۷۱ ؕ أَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ
 شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ﴾^۳

در صفات کمالی نیز، عالم سراسر ظهور صفات الهی است؛ چنان که درباره قدرت و یا عزت خداوند می‌فرماید:

﴿إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾^۴، ﴿أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾^۵

خداوند درباره مالکیت و یا فرمانروایی و حکومت مطلق خود می‌فرماید:

۱- الأنفال، ۲۴.

۲- عبس، ۲۵-۲۷.

۳- الواقعة، ۵۸-۷۲.

۴- یونس، ۶۵.

۵- البقرة، ۱۶۵.